

15 дәріс. Медиадемократия мәселелері: қазақстандық тәжірибе

Саясаттанушылар мен масс-медиа сарапшылары әдетте саяси коммуникация процесін зерттеуде қоғамдағы саяси оқиғалардың қолжетімді дереккөзі ретінде мерзімді баспасөз материалдарына жүгінеді. Саяси қайраткерлер мен билік тарапынан жіберілген жолдаулар, сондай-ақ саяси шолушылар мен сараптамашылардың сараптаулары жарияланатын осынау дереккөздерді зерттеу тек бірнеше міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Біріншіден, саяси процестерге қатысатын билік, үкімет, мемлекеттік атқару органдары, қозғалыстар мен партиялардың толықтай нақты сипаттауда; екіншіден, сол баспасөздің қоғамдық саяси маңызды оқиғалар кезіндегі ұстанып отырған тактикалық және стратегиялық позицияларын айқындауда; үшіншіден, саяси көсемдер мен электоратты да, басқарушы мен басқарушыларды да семантикалық кеңістік ретінде зерттеуге мүмкіндік береді.

БАҚ материалдарына жүргізілген салыстырмалы зерттеулерге қазақтілді баспасөздердегі саяси-әлеуметтік, экономикалық, мәдени т.б. тақырыптардағы материалдар іріктелді. БАҚ материалдарының хронологиялық мерзімділігі 2006-2009 жж. аралығын қамтиды. Контент-сараптауларға қазақстандық мерзімді басылым нарығындағы бастапқы саналатын республикалық және қалалық деңгейде жарық көретін «Егемен Қазақстан», «Жас қазақ», «Жас алаш» сияқты басылымдар басты дереккөздері болды.

Эмпирикалық зерттеулер жүргізуге арналған газеттер мынадай критерийлер бойынша таңдалып алынды: қоғамдағы әлеуметтік-саяси оқиғаларды жедел жазып отыратын күнделікті басылымдар; мемлекеттік маңызды оқиғаларға сараптаулар мен комментарийлер және саяси-әлеуметтік өмірдегі проблемаларға сыни мақалалар жариялайтын апталық басылымдар; ауқымдылығы жағынан орталық республикалық басылымдар; сондай-ақ бұқараға кеңінен тарайтын, аудиториясы ауқымды басылымдар.

Жоғарыда аталған критерийлерге сәйкес келген билік тарапындағы күнделікті жалпыұлттық «Егемен Қазақстан», тәуелсіз саналатын «Жас қазақ» ұлттық апталығы мен оппозициялық тараптағы «Жас алаш» республикалық әрбір газеттегі жарияланымдардан іріктелген 150 материалға корреляциялық және факторлық сараптаулар жүргізілді.

Баспасөзді сараптаудың дереккөзі ретінде зерттеуде олардың қай органның не болмаса қандай медиа-топтар, медиа-холдингтердің қарамағында екендігі де маңызды саналатыны шындық.

Қазақстандық БАҚ кеңістігі, сондай-ақ сәйкесінше мерзімді басылым нарығы соңғы жылдары айтарлықтай жаңаша сипатта дамуда. Оның басты ерекшелігі, қазіргі уақытта елімізде масс-медиа нарығында БАҚ қорларын шоғырландыру мен үйлестіру процесі қарқынды дамып отыр.

Аталмыш баспасөзді дереккөз ретінде сипаттай отырып, елдегі саяси оқиғалар мен жаңалықтарды бұқараға жеткізуде аталған басылымдардың ұстанған өзіндік позициясы мен бағытын атап өту керек. Баспасөз тек оқырманы оқитын дүние жарияласа, оқырманы үшін қажетті жаңа ақпарат ұсынса ғана, халық қалауларының тұлғалық бейнесін жасағанда ғана таңдаулы болатыны ақиқат. Сонымен, баспасөз саяси ойындар алаңында ұстанатын позицияларына орай шынайылықты жариялауға мүдделі. Баспасөздің мүдделегінің болуы да сол кімнің, ненің болмасын медиа-нысанына айналады.

Қазақстандық баспасөздің басты ерекшелігінің өзі де тәуелсіз қорлардың қаржыландыруынан гөрі, билік немесе саяси элита, мүдделес бизнес топтардың құрылтайшы болуында. Мұндай жағдай саяси науқандар мен оқиғаларды жариялауда редакциялық приоритеттің саяси мәнге тәуелділігін аңғартса керек.

Қазақтілді баспаөздегі саяси-талдамалық материалдарды зерттеу процесі үш кезеңнен тұрды: танысу-бақылау кезеңі; өңдеу және есептеу кезеңі; алынған мәліметтерді сараптау және талқылау кезеңі.

Зерттеудің алғашқы кезеңінде жоғарыда аталған газеттердегі 2007-2009 жж. аралығында жарық көрген саяси-сараптамалық, саяси-ақпараттық материалдарды қарастырып, яғни осы басылымдардың тігінділерімен таныса отырып, іріктелетін

жарияланымдардың хронологиясы түзілді. Іріктелген жарияланымдар белгілі саяси науқандардағы үгіт материалынан тыс қоғамдық саяси маңызына қарай таңдалды.

Осы кезеңде зерттеу процесі саяси-дискурстық сараптау аясында жүргізілді. Бұл әдіс коммуникатордан бұқараға жеткізілуі тиіс ақпараттың берілуінде пайдаланылатын бастапқы мағыналық категорияларды қайта құрылымдауға мүмкіндік берді.

«Дискурстық сараптау» термині алғаш рет американдық лингвист профессор З. Хэрристің еңбектерінде аталған болатын. Хэррис бұл терминді ситуациялық контекст бойынша тіл байланысын зерттеуде қолданған болатын. Яғни дискурс және дискурстық сараптау теориясы лингвистика мен филологиядан бастау алған. Кейінірек дискурстық сараптауды социологтар мен саясаттанушылар пайдалана бастады. Саяси-дискурстық сараптау теориясы саяси шындық дискурс арқылы, яғни басты идеялар мен нышандар жиынтығы арқылы қалыптасуына негіз болса, ал саяси коммуникация процесінде бұл дискурс өңделеді.

Зерттеу процесінде зерттеуші назары зерттеліп отырған материалдардағы негізгі саяси және әлеуметтік идеяларға бағытталса, саяси қайраткерлер пайдаланатын мағыналық категорияларға сәйкес қайта құрылымданады. Мұндайда саяси дискурс теориясында саяси қайраткерлердің сайлаушылар мен бұқарамен коммуникативтік өзара әрекеті өте маңызды аспект ретінде саналады. Саяси коммуникацияда саясаткерлердің бұқараға таратылатын үндеулері мен хабарламаларын жеткізетін негізгі әлеуметтік институт ретінде бұқаралық ақпарат құралдары саналады. Сондықтан нәтижесінде объект тек сипатталып қоймастан, талқыланатын әлеуметтік институттар арасында да диалог құрылады.

Саяси күштердің дискурсы әсіресе, сайлау науқандары кезінде шарықтау шегіне жететін коммуникативтік қызу саяси күрестерден анық байқалатыны рас. Сондықтан көптеген зерттеушілер саяси дискурс зерттеулеріне сайлау науқаны кезінде дайындалып, жарияланған материалдарды таңдайды. Біздің зерттеуімізде саяси дискурс сараптамасы жан-жақты рөл атқарады. Зерттеу материалдары Қазақстандағы саяси маңызды оқиғалар кезеңін қамтиды. Олардың қатарында Қазақстан Республикасында жүргізілген реформалық өзгерістер, ҚР Парламенті Мәжілісі және қалалық маслихаттарға сайлау процестері, Қазақстанның ЕҚЫҰ-на төрағалық ету қарсаңындағы кезең, еліміздегі мемлекеттік ақпараттық саясат жүргізудің сан алуан бағыттары бойынша жүргізілген бағдарламалар мен «электронды үкімет» құру жобасының жүзеге асу кезеңдеріне тұспалдас келді.

Міне, осы қоғамымыздағы елеулі саяси-әлеуметтік және экономикалық, рухани өзгерістер кезеңінде жарияланған материалдарға түсініктер беріліп, талқыланып, бағаланды. Сондай-ақ бұл материалдар контент-сараптауларға негіз болып, тіркеуге қажетті мағыналық категориялар желісін құруда көмекші әдіс болып табылды.

Соңғы жылдары мәтіндерді зерттеудің «мағыналық сараптау» немесе «контент-сараптау» аталатын түрі өте жиі қолданыста. Бұл термин тек белгілі әдіс ретінде танылмастан, сондай-ақ сол мәтінді құрастырушының мүддесі немесе адресат тарапынан болуы мүмкін кері әсерді байқауына қатысты қолданылып, нақты қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Және де зерттеушінің мәтіндегі белгілі мағынамен танысуына мүмкіндік беретін тұтас әдіснама ретінде қарастыруға болады.

Қоғамтанушы ғалымдардың пікірінше, баспасөзге, басқа да дереккөздерге контент-сараптау әдісін қолдану тиімді, яғни «...жүйелік сандық өңдеу, ақпараттық дереккөздерінің мазмұны мен пішінін бағалау мен түсіндіру», -деп ғылыми әдебиетте түсінік беріледі.

Алғаш рет бұл тәсілді американдық журналистика тәжірибесінде қолданылса, кейінірек социолог ғалым Г. Лассуэлл материалдардың насихаттық мазмұнын зерттеуде қолданған болатын. Г. Лассуэлл бұл әдістің кейбір принциптерін өңдеуге айтарлықтай үлес қосты. Ғалым әріптесі Г. Лейтспен бірлесіп, бұл әдісті тиімді қолданған тарихи шулы оқиға XX ғасырдың 40-жылдарында орын алған-ды. Олар зерттеу объектісі ретінде

америмандық газеттің бірін алған болатын. Бұл басылым фашистік позиция ұстануда деген күдікте болатын.

Зерттеушілер осы басылымның 1943 ж. тігінділеріне контент-сараптау жүргізеді. Германиялық ұлтшыл саясат пен антиамерикандық ойларды білдіретін сөздер мен белгілердің қайталану жиілігін санап шыққан ғалымдар ұсынған зерттеу нәтижелері бойынша еш талқысыз, күмәнсіз әрі сенімді болғаны соншалық газет АҚШ-тың Жоғарғы Соты шешімімен жабылады.

Мұндай табыстың орын алуы да контент-сараптау әдісінің дәстүрлі әдістерге қарағанда мазмұнды сараптауда қалыптасқан әдіс ретінде танытады. Осы әдістің көмегімен: оқып шыққаннан кейін байқала бермейтін мәтін сипаттамасын анықтау негізінде мәтіннің әлеуметтік-саяси мазмұны жайлы қорытынды жасауға; нақты зерттеу белгілері бойынша мәтіндерді түрлі мазмұндармен салыстыруға; құжаттың өзіне тән тілдік ерекшеліктерін зерттеу, түсіндіру формасынан мазмұнды жекелей сараптауға болады.

Контент-сараптауды саясаттану зерттеулерінде қолдану бірнеше тұлғаның бір мәтінді бірдей түсіндіруіне мүмкіндік беретін стандарттық әдісті әзірлеумен ерекшеленеді, сондай-ақ өзінің әсеріне емес құжатты негізге ала отырып, мәтінді қабылдау жайлы гипотезаны ұсынуды негіздеуге мүмкіндік береді, яғни зерттеушілердің субъективтік үлесі азая түседі.

Қазіргі уақытта мазмұнды қалыпты сараптаудың айтарлықтай тәжірибесі жинақталған. Оның мәні құжат мәтінінде кездесетін категориялар жиілігін, мәтіндегі түрлі элементтердің бір-бірімен, сондай-ақ ақпараттың жалпы көлемімен ара қатысын санай отырып, кейбір басты ұғымдарды ерекшелеу (немесе басқаша айтқанда мағыналық категорияларды) болып табылады.

Ақпараттық технологияның дамуы мен дәстүрлі әдістермен қатар контент-сараптауды кеңінен қолдануға ықпал еткен жүзеге асыру процедурасын толықтай автоматтандыру мен оны сапалы жүргізу техникасын жетілдіруге мүмкіндік туды.

Контент-сараптау әдісі сипатына қарай *сандық-сапалық* болып келеді. Бұл әдіс аталмыш сипаттаманың болуы не болмауын (белгілі бір атрибуттардың) есептегендіктен сапалық деуге, ал сандық сараптау ретінде мәтіндегі жекелеген тақырыптар, сөздер, нышандардың жиілігін қарастырады. Сапалық сараптау үшін таңдалған категориялардың жаңашылдығы, мағыналығы, құндылығы маңызды саналады. Сандық сараптауда мұндай критерий ретінде кездесу жиілігі басты орында тұрады.

Осы зерттеу жұмысында жауаптарды санау қалай берілсе солай шығарылатын тікелей сандық сараптау арқылы жүргізілді. Контент-сараптау процедурасы үш кезеңнен тұрады: тіркеу категорияларын анықтау; мәтіннен олардың индикаторларын іздестіру; статистикалық өңдеу.

Қазақстандық баспасөздегі саяси-ақпараттық және саяси-талдамалық материалдарға жүргізілген сараптаулар көрсеткендей, осы зерттеуде тіркеу категориясы: қоғамдық құндылықтарды немесе қоғамдық өмірдегі ең айтулы оқиғаларды білдіруі; ішкі және сыртқы саясатты қамтитын мемлекеттік саясаттың приоритетті бағыттарын сипаттауы; Қазақстандағы саяси және экономикалық жағдайдың индикаторы ретінде танылуы тиіс.

Аталған критерилерді ескере отырып, тіркеуге алынған мынадай категориялар тізімі жасалды. Тіркеу категориялары тек қана мағыналық жүктемені білдіретінін ескеру қажет. Сондықтан оларды мағыналық категориялар деп өте жиі атайды, яғни, бұл категориялардың астарында белгілі мағыналар бар деуге болады. Басқаша айтқанда, бұл мағыналардың астарынан мәтінде айтылатын қандай да бір нысанды немесе осы нысанға қатысты қандай да бір қасиетті байқай білу керек. Кей жағдайларда бұл нысан бір сөздің көмегімен, ал келесі жағдайларда – бірнеше сөздердің бірігуі аясында, яғни нақты тұжырымдар арқылы сипатталады. Құжат мазмұнында тек бір ғана мағыналық элемент түрлі сөздік формада айтылуы мүмкін болғандықтан, мәтіндегі осынау ой білдірудің

барлық мағыналық категориялары болуы мүмкін формаларын іздестіру керек. Сондықтан зерттеудің екінші кезеңінде таңдалып алынған категориялардың индикаторлары іздестіріледі. Бұлар аталған мағыналық категорияны бейнелеуші элементтерден тұрады. Мәселен, «отансүйгіштік» мағыналық категориясы «отан», «туған ел» сияқты сөздермен немесе «отанға деген махаббат», «Қазақстанның дамуы», «елдің өркендеуі» сияқты сөз тіркестерімен сипатталуы мүмкін, сол үшін де бұл сөздер мен тіркестер индикатор саналады.

Зерттеудің қорытынды кезеңінде ерекшеленген индикаторларды есепке ала отырып, тіркеуге алынған категориялардың пайдалану жиілігі санала бастайды.

Саяси оқиғалардың семантикалық кеңістігі туралы ұғымды тереңдету үшін жүргізілген контент-сараптаулардың нәтижесінде мәліметтердің сандық өңделуі үшін статистикалық әдістер қолданылды. Осы мақсатта жүргізілген зерттеуде одан әрі статистикалық өңдеу үшін саясаттану зерттеулерінде кеңінен қолданылатын белгілер арасындағы тығыз байланысты өлшеуге мүмкіндік беретін корреляциялық сараптау қолданылды. Статистикалық мәліметтерді өңдеудің «Statistic» кәсіби пакеті көмегімен алдымен іріктелген әр басылым материалдарының өзара 50x50, соңынан сол үш басылым арасындағы 150x150 корреляциялардың коэффициенттік матрицасы есептелді.

Корреляциялық сараптаудағы басты байланыс өлшемдерінің бірі корреляцияның жұптық қатарлық коэффициенті саналады. Ол зерттелетін белгілердің өзара үйлесу мәнін көрсетеді және -1 мен +1 аралығында өлшенеді. Коэффициент 1-ге жақын болған сайын мағыналық белгілер арасындағы байланыс жақындай түседі. Егер коэффициент 1-ге тең болса, онда белгілер арасындағы тікелей функционалдық тәуелділік болса, керісінше, коэффициент -1-ге теңессе, кері функционалдық тәуелділік болғаны, ал бұл 0-ге тең болған жағдайда – бұндай тәуелділік мүлдем болмағаны.

Алдымен мақалалар корреляциясының коэффициенті матрицасы алынды, сосын белгілердің корреляциясы коэффициенті матрицасы алынды (F-қосымшасы). Осы мәліметтерді қарастырған соң әрбір басылымның құндылықтарын және позициясын тыңғылықты қарастыру қажеттігі туындады. Бұл үшін алғашқы алынған мәліметтер бірінші корреляциялық сараптау нәтижесіне сәйкес «Егемен Қазақстан», «Жас қазақ» және «Жас алаш» басылымдары арасында топталды. Әр топ екінші рет корреляциялық өңделді.

БАҚ материалдарын корреляциялық матрицалық сараптауда көп қолданылатын әдістердің бірі – көпөлшемді математикалық статистика, яғни факторлық сараптау деп те атайды. Факторлық сараптау көмегімен жарияланған материалдардың белгілерінің өзара ұқсастықтары мен сол белгілердің жинақталған жиынтығын алуға, яғни бастапқы өзгерістерді жинақтау деңгейіне өтуге болады.

Сонымен, факторлық сараптау әдісі көмегімен зерттелетін құбылыстың хаостық сипаты реттеліп, жаңа гипотезалар тұжырымдалады. Осы зерттеу жұмысында факторлық сараптаудың басты әдістерінің бірі басты компоненттер әдісі саналады [284]. Аталған әдіс саяси болжаудағы мәліметтерді сараптауда кеңінен қолданылады. Белгілердің бастапқы жүйесі ретінде сипатталатын, зерттелетін құбылысты фактор деп аталатын басқа белгілердің аз сандарымен айқындауға болады. Факторлардың тәуелсіз саналатындығы соншалық, бастапқы белгілер жүйесін соншалықты топтап бөлуге болады, сондықтан бір топтағы белгілер арасындағы корреляция коэффициенті жоғары болса, келесі топтағылар кем түсіп жатады. Факторлық сараптаудағы ең басты ұғым – фактордың бастапқы белгімен байланысын айқындайтын факторлық жүктеме саналады. Басты компонент әдісінде сызықтық моделдер, яғни әрбір бастапқы белгілер факторлардың сызықтық комбинациясы ретінде қарастырылады. Коэффициенттер ретінде сол фактордың аталған белгілердің қалыптасуына ықпал ету деңгейін көрсететін факторлық жүктемелер жатады. Факторлық жүктемелер корреляциялар коэффициентіне балама ретінде сол белгілердің факторымен -1-ден (кері тәуелділік) +1-ге дейін (тікелей тәуелділік) өзгереді [285].

Зерттеудің осы әдістемесі БАҚ-та жарық көрген саяси-сараптамалық және сайлауалды науқандарында жарық көретін бағдарлама, үгіт материалдарының ақпараттық берілу деңгейі мен баспасөздің дереккөздік ерекшелігін білдіреді. Контент-сараптау мен басқа да сандық әдістерді қолдану мемлекеттік саясат пен сайланушы үміткердің басты-басты саяси және әлеуметтік идеяларын жүйелеуге мүмкіндік береді. Олардың сандық қарым-қатынасын айқындап, үміткерлер мен билік басындығалардың бұқараға жеткізгісі келген «жасырын сипаттағы» ақпаратын анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен, баспасөздегі саяси-ақпараттық және саяси-сараптамалық материалдарды зерттеуде пайдаланылған әдістеме олардың ақпараттық берілімін арттыратыны сөзсіз. Зерттеудің басында қолданылған саяси-дискурстық сараптау мен контент-сараптаулар баспасөздегі саяси материалдарды зерттеуде математикалық әдіс, атап айтқанда, корреляциялық және факторлық зерттеулер қажетті сапалық және сандық мәліметтерді берді. Қолданылған әдістер комбинациясы сол әдістердің келеңсіз жақтарын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының саяси коммуникация процесіндегі басты құрал ретінде тани отырып, оның демократиялық саяси жүйе құрудағы ерекше орнын атап өтуге болады. Міне, БАҚ бір жағынан саяси коммуникацияны тиімді жүзеге асыратын құрал, екінші жағынан саяси маркетингтің ақпараттық алаңы ретінде сол саяси ойыншылардың барлығының мүддесіне орай қызмет етеді. Саяси қайраткерлер мен қатардағы азаматтар арасындағы бұқаралық коммуникация арналары бойынша ақпарат алмасуда жүйелік құрылымдық қызмет ретінде, сондай-ақ ақпараттық позициясы тұрғысынан саяси коммуникацияны тиімді ұйымдастыруда БАҚ-тың алатын орын ерекше. Саяси ұйымдар мен саяси көсемдердің, азаматтардың мүдделерін ескере отырып, бұқаралық ақпарат құралдары саясаткерлер мен азаматтардың мүдделерін келісімге бағыттайтын құралға айналуы тиіс. Демократиялық саяси жүйеде сайлау науқандары кезінде осы байланыстар қандай да бір қызметке сайлануға үміткердің имиджін қалыптастырудағы басты фактор.

Сапалық-сандық әдістердің ерекшеліктерін айқындайтын әдістеме қолданылды: саяси-дискурстық сараптау; контент-сараптау; корреляциялық сараптау; факторлық сараптау. Аталған әдістеме бұқаралық ақпарат құралдарының ақпараттық-үгіттік қызметін зерттеуде өте тиімді болып саналады. Осы зерттеуде сандық әдістерді қолдану Қазақстандағы саяси хабарламалық ақпараттық кеңістік туғызатын баспасөздегі материалдарды сараптау нәтижесінде мүмкін болып отыр. Қазақстан өміріндегі ірі-ірі саяси оқиғалар кезеңін қамтитын соңғы 3 жылдағы баспасөздегі материалдар ауқымы да көлемді. Сондықтан оларды сараптау алдында іріктеп, сапалық әдісті, атап айтқанда саяси-дискурстық сараптау әдісі қолданылды. Зерттеудің злғашқы кезеңінде қолданылған саяси-дискурстық сараптау негізгі мағыналық категорияларды қайта құрылымдауға, басты әлеуметтік және саяси идеялар жиынтығын ерекшелеуге, қоғамдағы саяси құндылықтар мен саяси хабарламалардың рационализация-иррационализациялық, мифологиялық деңгейін айқындауға мүмкіндік берді. Бұл сонымен қатар барлық ерекшеленген категориялардың кездесу жиілігін есептеуге мүмкіндік берген контент-сараптау өткізуге арналған теориялық схема құруға көмегін тигізді. Статистикалық мәліметтерді қолдану, атап айтқанда, корреляциялық және факторлық сараптаулар осы белгілер арасындағы байланыс жиілігін өлшеуге және айтарлықтай маңызды сандық қатысын айқындауға мүмкіндік берді. Ұсынылған әдістеме еліміздегі сайлау науқандары кезіндегі бұқаралық ақпарат құралдарының ақпараттық пәрменділігін бағалауға болады. Дегенмен, саяси науқандар кезіндегі ақпараттық-үгіт қызметінің пәрменділігін бағалау үшін сайлау науқандары кезіндегі бұқаралық ақпарат құралдарының функциясын реттейін және бостандығын шектейтін нормативтік-құқықтық және саяси жағдайларды бағалау мен сараптау ескеріу қажет. Зерттеліп отырған Қазақстандағы бұқаралық мерзімді басылымдардағы ақпарат пен саяси хабарлама материалдарының қызметін шектейтін факторлар айқындалды.

Контент-сараптау нәтижесінде алынған сандық мәліметтер одан әрі математикалық өңдеуден өтті. Алдымен мақалалар корреляциясы, сосын белгілер корреляциясы өңделді. Алдымен үш басылым мәліметтері жеке-жеке бөлек есептелсе, келесі өңдеуде осы үш басылым арасындағы ақпараттық кеңістіктегі ерекшеліктерін айқындау үшін біріктіріліп есептелді.

Алғашқы қарастырылған топқа «Егемен Қазақстан» жалпыұлттық басылымы, ал екінші топқа тәуелсіз апталық «Жас қазақ», келесі үшінші топқа оппозициялық бағыттағы «Жас алаш» газеті бойынша іріктелген материалдар енді.

Жалпы алғанда, басылымдардағы мақалалар арасында өзара ұқсас байланыстар мен сол басылымдар арасындағы байланыстардың аралас мәні осы тарауда түсіндіріледі. Алдымен, әр топтағы мақалалардың өзара байланысын, келесі кезекте мағыналық корреляциясын, факторалық жүтемесін, ал соңынан сол басылым материалдары арасындағы байланыстарды сипаттаймыз.

Бірінші топтағы өңделген материалдарды қорытындылай келе былай ой тұжырымдауға болады:

Алдымен, 90 жылға жуық тарихы бар жалпыұлттық республикалық газет - «Егемен Қазақстан» Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алған күнінен бастап билік тарапындағы басты басылым ретінде өзінің ақпараттық саясатын орындауда деуге болады. Бүгінде билік пен бұқара арасындағы байланыс орнату мен пікірсайыс алаңын өрбітуге өзіндік қолтанбасын қалдырған және сол қолаңбаны жетілдіру жолында ұжымдасып отырған редакция.

Екіншіден, Қазақстанның Тәуелсіздігінің жыршысы, Президент пен Үкіметтің ақпараттық жаршысы, мемлекеттік органдар мен мекемелердің үншісіне айналған басылым ретінде қалыптасуда;

Үшіншіден, демократиялық пікірлер мен құндылықтарды насихаттауда барынша позитивті сарынды ұстанған редакция саясатына айтылар сын мен кемшіліктердің орын алуын атап өту қажет.

Қазақстандық БАҚ нарығында тәуелсіз басылымдардың жарық көруі соңғы онжылдықтың үлесіндегі оң тенденциялар қатарында деуге болады. Сондай басылымдардың бірі «Жас қазақ» ұлттық апталығын жатқызуға болады. Корреляциялық өңдеуден өткен келесі топтағы материалдарға осы ұлттық апталықтағы саяси-сараптамалық мақалалар жатады.

Мақалалар арасындағы тура тәуелділігітегік корреляциялық жұптардың қатарында мынадай 19 жұп тізбесін алуға болады. Есептеу нәтижелері жүгінсек, «Жас қазақ» басылымындағы контент-сараптау жүргізілген мақалалар арасындағы тура тәуелділік корреляциясы 19 жұп жағдайда кездесіп отыр.

Екінші топтағы корреляциялық өңдеулердің қорытындыласақ, «Жас қазақ» тәуелсіз апталығындағы мақалалар корреляциясынан байқалғандай мұнда тура тәуелділік жұбы азайып отыр. «Егемен Қазақстан» газетіндегі тура тәуелділік корреляциясы 78 жұп болса, «Жас қазақ» апталығындағы бұл көрсеткіш – 19. Яғни, билік тарапындағы басылымға қарағанда тәуелсіз басылым бетіндегі саяси сараптамалық материалдардың тура тәуелділігі сирей бастап отыр. Бұл осы екі бағыттағы басылымдағы мақалалардың өзара корреляциясынан туындаған картина.

«Егемен Қазақстан» басылымындағы материалдардың бір бағытта, бір сарында және бір ғана позиция тұрғысынан берілуі осы корреляция жиілігінен байқалды. Ал билік пен оппозицияға бейтарап «Жас қазақ» тәуелсіз апталығындағы мақалалар арасындағы корреляцияның сиреуі байқалады.

Бұл тәуелсіз басылымдағы материалдардың не билік не оппозиция тарапында болмауы, ондағы корреляциялық жұптардың сиреуіне әкеледі. Қазақстандық БАҚ нарығында жарық көрген 2005 жыл 7 қаңтардан бастап жарық көрген, «Аманат медиа» ЖШС-не қарасты басылым «Жас қазақ» апталығы өзін тәуелсіз басылым ретінде позициясын таныта білді.

Автордың ойынша, «Жас қазақ» аптылығының беттерінде қоғамдық пікірді қалыптастыруға ықпал еткен өткір материалдардың болуы, зиялы қауымдардың басын қосып редакция конференциясын өткізуі және саяси науқандар кезінде оқырмандар аудиториясы арасында сауалнамалар жүргізуі т.б. медиа-шаралардың тиімді пайдалануы редакциялық медиаменеджменттің тиімді ұйымдастырылуынан деуге болады.

Келесі үшінші топтағы корреляциялық талдауға түскен материалдар БАҚ нарығында 88 жыл тарихы бар, бүгінде жарқын оппозициялық бағытымен елге танымал «Жас алаш» республикалық басылымы. Республикалық «Жас алаш» газеті бойынша іріктеліп, өңдеуден өткен материалдардың корреляциялық жұп саны – 55. Осы жұптар арасындағы тура тәуелділік корреляциясын сараптасақ.

«Жас алаш» газеті бойынша іріктеліп, өңдеуден өткен материалдардың корреляциялық жұп саны 55 рет кезігуі басылым бағытының бір жақтылығын танытады. Яғни газет негізінен оппозициялық сарында. Сол үшін де баспасөз беттерінен іріктелген материалдардың тура тәуелділік корреляциясының басым келуі де оныңбір жақты ақпараттық саясатын білдіреді.

Автордың ойынша, Қазақстанның ақпарат кеңістігінде ұзақ жылдар тарихы бар, кезінде социалистік идеология шеңберінде болған жастар басылымы Тәуелсіздік жылдарынан кейін өзінің саяси позициясын оппозициялық тарапқа өзгертті. Оппозицияның ақпарат құралы саналған басылымның беттерінде қоғамның әлеуметтік, саяси және экономикалық ахуалын сараптау мен саралауға бағытталған материалдардың басым бөлігінде ащы, өткір сынның болуы да заңды. Кейде басылым, билік, тіл, ұлт мәселесіне келгенде өте ашық қарсы пікір жариялауы да еліміздегі пікір алуандығы мен көзқарастар теңдігіне берілген мүмкіндік ретінде қарастыру керек. Сондай-ақ қоғам дамуы үшін оппозициялық сарындағы баспасөздің болуы да керегі де әлем елдерінің тәжірибесінде бар және бола беретін үрдіс ретінде қарастырылуы керек. Математикалық өңделген үш басылым мақаларының арасындағы корреляциядан байқалған сәйкестіктер төмендегі кестеде келтірілді.

Бірінші топтағы «Егемен Қазақстан» газетіндегі матрицалық өңделген материалдардың мағыналық белгілерінің корреляциясы көрсеткіштері бойынша мынадай қорытындыға келуге болады.

Басылым өзінің сипатына қарай елдегі «демократияның» дамуын «тұрақтылықпен», «рухани құндылықпен», «жеке меншік мүддесінің қорғалауымен», «қоғамның ашықтығымен», «егемендік» сияқты ұғымдармен қатар өрбітеді. Яғни тәуелсіздік алған уақыттан бергі Қазақстан қоғамы үшін басты демократиялық құндылықтар осы ұғымдар төңірегінде шоғырлаған.

Ал мемлекеттік баспасөз бетінде еліміздегі «әділдіктің» жүзеге асуы мемлекеттің «қауіпсіздігі», «жемқорлықпен» күрес, азаматтардың «отансүйгіштігі», қоғамның «қайта өрлеуі» сияқты ұғымдармен айқындалады.

Қазақстан үшін ең басты жетістік және құндылық елдегі «тұрақтылық». Міне, бұл елдегі «реформалық» саясаттың табысты жүзеге асуы мен «инфляцияға» жол бермеуден деп танылады. Ал қоғамның дамуында басты фактор саналатын «қоғамдық келісім» ұғымы «демократия», «әлеуметтік тәртіп», «егемендік» сияқты қасиетті де қастерлі өлшемдермен астарласады.

Қазақстан мемлекеттігі мәселесінде «қауіпсіздік» мәселесі оның дамуы мен өркендеуіне апарар бірден бір жол екендігі мәлім. Баспасөздегі математикалық өңдеуден соңғы «қауіпсіздік» белгісін айқындаушы және сонымен қатарлас жүретін ұғымдар «әділдік», «қазақ тілінің мәртебесі», «ынтымақтастықта» болу мен «дағдарыстан» шығу. Міне, елдегі «қазақ тілі мәртебесі» қоғамдағы қауіпсіздік жағдайымен тікелей қатыстылығын айқындауға болады.

Өзінің 19 жылдық тарихында Қазақстан экономикалық жағынан қуатты да әлеуетті Орталық Азия елдері қатарына еніп қоймастан, әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарына енуді көздеп отыр. Осынау стратегиялық мақсатқа жетуде «халық игілігі»

ұғымы «әлеуметтік кепілдік», «рухани құндылық» «халықаралық экономикалық қауіпсіздік» және «егемендік» сияқты белгілермен үндес келуі заңды да.

Қазіргі заманғы Қазақстан қоғамындағы «әлеуметтік тәртіп» жиі аталатын әлеуметтік мәселер қатарында. Бұл белгі азаматтардың «отансүйгіштігімен», «салық саясатының» сауатты жүргізілуімен, мемлекетіміздің «экономикалық тәуелсіздігімен», ондағы «ғылыми-техникалық прөгестің» дамуымен, сондай-ақ «көпсатылы экономиканың» табысты жүзеге асуымен айқындалады. Бұл мәселе қатарында қоғамдағы «әлеуметтік кепілдіктің» орындалуы, «азаматтық құқықтың» қорғалуы, «рухани құндылықтың» өркендеуі, елде «инфляцияға» жол бермеу сияқты ұғымдардың қатар жүруі бар.

Демократиялық даму жолына түскен қай қоғамда болмасын әйелдер мүддесіне бағытталған гендерлік саясаттан тысқары дами алмайды. Міне, сараптауға түскен белгілердің бірі – елдегі «әйелдер мүддесі». Яғни, «әйелдер мүддесі» қазақстандық қоғамдағы «әлеуметтік қақтығыстарға» жол бермеудің, елдегі «отансүйгіштіктің» қалыптасуының, «егемендіктің» баянды болуының кепілі саналатындығын осы талдау дәлелдеп берді.

Еліміздегі жиі айтылатын, жиі қозғалатын мәселер қатарында «әлеуметтік қорғалмаған топтар мүддесі» болып отыр. Бұл, әсіресе, қазақ қоғамының ең ауыр жарасы саналатын «Шаңырақ», «Бақай» т.б. әлеуметтік әділетсіздіктен туындағын проблемалар. Міне, «әлеуметтік қорғалмаған топтар мүддесі» билік тарапындағы басылымда үш түрлі ұғыммен қатарлас келіп, ол «биліктің орталықсыздануы», «трансформация», «ұлтаралық қақтығыс» сияқты белгілермен қатарласа жүреді. Бұған елдегі «жұмысшылар мүддесін» қоссақ, онда «азаматтық құқық», «билікті орталықсыздандыру», «салық саясаты», «ынтымақтастық», «көп сатылы экономика» сияқты белгілер қоса қатарласады. Дегенмен, қоғамның әлеуметтік ащы шындығы кейбір себептермен осы бағыттағы баспасөз беттерінен орын таппай, керісінше, тәуелсіз, оппозициялық сарындағы басылымдарда өткір айтылуы әлі де болса мемлекеттік тараптағы БАҚ-тың ірі кемшілігі деп қарастырған жөн.

Соңғы жылдары жиі айтылатын мәселелердің бірі елдің парасатты тобы, рухани күші саналатын зиялыларға қатысты аталады. Біздегі «зиялылар мүддесін» неден көруге болады? Бұл «одақты қалпына келтіру» мен «дінаралық келісіммен» сипатталатын атауға болады. Шын мәнінде, зиялы қауым бұқараны жаңа өрге бастайтын, қоғамның жанашыры, өз мүддесінен мемлекет мүддесін жоғары қоятын азаматтар тобы болуы тиіс. Біздегі зиялы қауымның құндылықтарын отанды сүю, елін қастерлеу, қоғамның кем-кетіктерін сын тезіне салу сияқты қасиеттермен айқындай алмаған баспасөздің бір кемшілігі деп білуге болады.

Ал аталмыш басылымда «оралмандарды қолдау», «ұлтаралық қақтығыс», «инфляция», «инвестиция», «одақты қалпына келтіру», «қоғамның ашықтығы», «әскери қуат», «трансформация», «көп сатылы экономика» сияқты мағыналық белгілердің не тура, не кері корреляциясы айтарлықтай байқалмағандықтан бұларға сараптау жүргізілмеді. Дегенмен бұл белгілердің газетте жарық көрген материалдар кездесуі өте сирек және іріктеуге алынған белгілермен байланысы төмен, өте бейтарап позицияда екендігін білдіреді.

Бұл топтағы материалдардың мағыналық корреляциясын талдау барысында мынадай ерекшеліктерді байқауға болады. «Егемен Қазақстан», «Жас қазақ», «Жас алаш» басылымдарындағы мағыналық белгілердің тура және кері корреляциялық көрсеткіштері сирек екені осы кестеден байқалады. Яғни математикалық өңделген тура не кері корреляциялық жұптар комбинациясы барлық 49 белгіден тек 12 белгі бойынша кездесіп отыр. Контент-сараптау жүргізілген үш тараптағы басылым арасындағы мағыналық белгілердің корреляциясының сирей түсуі де олардың осы әр тараптылығынан деуге болады. Сондай-ақ кейбір мәселелерге келгенде бұл 3 газет арасында сәйкес келетін позицияларды былайша айқындауға болады.

«Демократия» белгісі «жемқорлық» белгісімен тура тәуелділікте кездесіп, бұл белгілер арасында сәйкестік бары байқалады. Ал нақ осы «демократия» белгісі «отансүйгіштікпен» кері байланыста. Үш басылымда жарық көрген, зерттеу нысаны болған материалдарда бұл аталған ұғымдар бірі-бірімен байланысы жоқ. Демократия және соның төңірегінде жазылған материалдарда «жемқорлық» мәселесі қатар жиі аталса, «отансүйгіштік» мәселесі сирей түседі. Яғни, жоғарыда әр басылым материалдарындағы корреляциялардың үйлесімдігін өзара талдағанда сол аталған мағыналық жұптар бір басылымға тән болса, енді бұл сол іріктеуден өткен үш басылым арасындағы мақалалардың корреляциялық сәйкестігін танытып отыр.

Аталған басылымдар арасындағы мағыналық белгілердің келесі реттегі тура және кері тәуелділік жағдайларына шолу жасасақ. «Әділдік» белгісі «отансүйгіштік» ұғымымен сәйкестікте болса, «жемқорлық» белгісі кері байланыста. Сондай-ақ бұл қатарға жақын тұратын «тұрақтылық», «халық игілігі» белгілері «отансүйгіштік» ұғымымен астарлас, қабаттас аталады. Сондай-ақ қызықты комбинацияның бірі де – осы «отансүйгіштік» белгісінің аясында болып отыр. Мәселен, «отансүйгіштік» «жемқорлықпен» күресте, «әйелдер мүддесінде», «әлеуметтік қақтығыс» белгілерінде тура тәуелділікте кездесуі. Өйткені бір ғана «отансүйгіштік» белгісінің 7 жұп жағдайда кездесе отырып, соның тепетең 3x4 тура және кері тәуелділікте болуы да ерекше атап өтуге болатын корреляциялық түзілім.

Яғни осы баспаөздерге ортақ тақырып – «әділдік» ұғымының «отансүйгіштік» және осыған жақын мағыналарға сәйкес келуі көбінде еліміздегі ел мен жерге деген ерекше құрметтен туындайтын отансүйгіштіктің ұлттық идеямен астарлас келуімен де айқындауға болады. Себебі, газет қай тарапта болғанымен, «Қазақстан» атты ортақ үй, ортақ атамекен барлық баспаөз үшін қасиетті ұғым саналады.

Талдауға тсүкен мағыналық белгілердің бір қатары - әлеуметтік тәртіп пен әлеуметтік кепілдік мәселелері. «Әлеуметтік тәртіп» белгісі - «жемқорлықпен» тура тәуелділікте кездесіп отыр.

Яғни Қазақстан қоғамында «жемқорлық» және онымен күресу мәселесі өзекті екендігі мәлім. Бұл орайда Қазақстан халықаралық рейтинг бойынша әлі де болса әлемде жоғары қатардағы елдер қатарында екендігі мәлім. Forbes журналының әлем елдеріндегі жемқорлық бойынша жоғары рейтингісін айқындауынша, Қазақстан 17-орында. Алғашқы үштікке Африканың Чад, Зимбабве, Камбоджа елдері енсе, Өзербайжанның кейінгі орында Қазақстан аталады [286]. Міне, елдегі аталған мәселенің қаншалықты өзектілігі демократиялық қоғамға ұмтылған Қазақстан үшін де соншалықты өзекті. Және де бұл елдегі «әлеуметтік тәртіппен» қатар аталуы да заңды.

«Әлеуметтік кепілдіктің» қай қоғамда болмасын әлеуметтік топтар үшін маңызы жоғары болатындығы рас. Баспаөздегі «әлеуметтік кепілдік» белгісінің «мәдени дамумен» де жиі астарласуы, ал керісінше сол «мәдени даму» белгісі «отансүйгіштікпен» кері байланыста болуы мәселенің тек бір қырын білдірсе керек. Ал шын мәнінде, мемлекеттегі бұқара халықтың әлеуметтік ахуалы қашан да мемлекеттік саясаттың басты стратегиялық нысаны болуы тиістігін ҚР Президенті Н. Назарбаев өзінің жыл сайынғы Қазақстан халқына жолдауыларында басым бағыт беріп, ерекше атап өтеді.

Мәселен, тәуелсіздік жылдарынан кейінгі уақытта, 1997 жылдан бергі Елбасының «Қазақстандықтардың өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-аухатының жақсаруы», «Елдегі жағдай туралы және ішкі және сыртқы саясаттың басты бағыттары: жаңа жүзжылдықтағы қоғамның демократиялануы, экономикалық және саяси реформа», «Жаңа мыңжылдықтағы елдің тұрақтылығы және қауіпсіздігі», «Еркін, пәрменді және қауіпсіз қоғамға», «Елдегі жағдай туралы және 2002 жылға ішкі және сыртқы саясаттың басты бағыттары туралы», «Ауылға айрықша назар аударылады Ішкі және сыртқы саясаттың 2003 жылғы негізгі бағыттары туралы», «Ішкі және сыртқы саясаттың 2004 жылға арналған негізгі бағыттары», «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, Бәсекеге қабілетті экономика үшін, Бәсекеге қабілетті халық үшін», «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік

және саяси жедел жаңару жолында», «Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы», «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан», «Қазақстан халқының әл-аухатын арттыруы – мемлекеттің саясаттың басты мақсаты», «Дағдарыстан жаңару мен дамуға» сияқты Қазақстан халқына арналған барлық 13 жолдауында осы аталған мәселелерге басымдық беріледі.

Қазақстан қоғамындағы «реформизм», «биліктің орталықсыздануы», «ғылыми-техникалық прогресс» белгілерімен бір ғана «мәдени даму» белгісінің тура тәуелділік комбинациясына ерекше көңіл аударға болады. Мәдени даму қоғамдағы өнер, кино, театр, бейнелеу өнерінің дамуымен ғана емес, сондай-ақ сол қоғамның өнегелілігімен де айқындалатын ұғым. Яғни аталмыш басылымдарда елдегі мемлекетте жүріп жатқан реформалық саясатпен, ғылыми-техникалық прогреспен қатар келуі де логикалық жағынан үйлесімділікте. Себебі, қоғамның рухани-құндылығы мен өнегелік құндылықтары саясаттан тысқары болмасы анық, және реформалық саясат аясында ғана жүзеге асады.

Осы жұпта қарастырылып отырған «биліктің орталықсыздануы» мәселесі қай қоғамда болмасын бұқараның билікке жақындауы және сол биліктің ашықтығы, сондай-ақ осы қарым-қатынастардың пәрменділігін арттыру үшін де қажетті. Бұл жерде «мәдени даму» белгісі билікпен тікелей байланысқа түсетін сол бұқараның саяси мәдениетінің дамуымен және сайлау үдерісінде өздерінің сауаттылығының жетілуімен деп айқындауға болады.

Ал корреляциялық өңдеуден өткен бейтарап белгілер қатарында мынадай ұғымдарды атап өтуге болады: «бостандық» «қоғамдық келісім» «қауіпсіздік» «әлеуметтік қорғалмаған топтар мүддесі» «зиялылар мүддесі» «жұмысшылар мүддесі», «азаматтық қоғам», «азаматтар құқының қорғалуы», «отансүйгіштік», «ұжымшылдық», «ұлтжандылық», «радикализм», «рухани құндылық», «қазақ тілінің мәртебесі», «одаққа бірігу», «аймақтық тұтастық», «дағдарыс», «қайта өрлеу», «жеке меншік қатынастарын нығайту», «трансформация», «салық саясаты», «экономикалық тәуелсіздік», «халықаралық экономикалық қауіпсіздік», «ынтымақтастық», «мәдени даму», «қоғамның ашықтығы», «әскери қуат», «егемендік», «дінаралық келісім», «жекешелендіру», «көп сатылы экономика», «отандық өндірушілерді қорғау», «оралмандарды қолдау», «ұлттаралық қақтығыс», «инфляция», «инвестиция».

Автордың пікірінше, БАҚ – түрлі пікірлер мен көзқарастардың алмағайып түсіп отыратын алаңы. Сол үшін де барлық баспаөз не электронды ақпарат құралдарының бірдей және бір тарапта болуы мүмкін емес абсурд. Сондай-ақ мына жерде кездесетін бейтарап белгілердің де өте көптігі бүгінгі Қазақстан қоғамының, нақтыласақ ақпараттық кеңістігінің де әр аулан және әр тараптығын білдіреді. Бұл Қазақстанның халықаралық қауымдастықтағы бүгінгі беделі мен орнын нақтылау мен айқындауда да басты және қуатты факторлардың бірінен саналады. Әсіресе, тап бүгінгі жағдайда, Қазақстанның ең жауапты миссияны – ЕҚЫҰ-ға төрағалық ету мезгілінде қоғамның демократиялық дамуы мен сол демократия құндылықтарын қаншалықты деңгейде сақтауы және осы бағыттағы үрдістерге қаншалықты өз үлесін қоса алатындығымен айқындалса керек.

Зерттеу барысында жүргізілген факторлық сараптау аталмыш баспасөздегі мағыналық белгілердің жеке-жеке өзара және барлығына ортақ тура және кері тәуелділік корреляциясы айқындалды. Ақпараттық қоғамның жылдам дамуы кезеңінде мұндай сараптаулардың билік пен бұқара, билік пен БАҚ арасындағы байланыстарды дамытуда, олардың дамуына кедергі келтіретін факторларды айқындауда, соның негізінде жетілдіру механизмдерін ұсынуға қажетті.

Контент-сараптауға ұсынылған материалдардың мағыналық белгілерінің факторлық жүктемелерін қайталану жиілігі мен шоғырлануы *6 топ арасында математикалық талдау жүргізілді*.

Алғашқы топтағы материалдардың мағыналық белгілеріне қарай шоғырлануы мынадай нәтижелерді көрсетті. «Егемен Қазақстан» газетіндегі «зиялылар мүддесі» үшінші топта тура тәуелділікте болса, бірінші топта кері тәуелділікте. Аталмыш тақырыптағы мәселеде баспасөзде екі тарапты пікірлерқатар өрбуін білдіреді. Жоғары сәйкестіктегі белгілердің бірі қоғамдағы «трансформация» мәселесі. *Біздің ойымызша*, әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына енуді көздеген, халықаралық қауымдастықта Қазақстандағы әлеуметтік институттардың, әлеуметтік құрылымдардың өзгеріске ұшырауын қажет етуі, сол жолдағы ізденістер бүгінгі мемлекеттік басты басылымның басты тақырыптары саналады. Сондай-ақ «трансформация» белгісі бірінші факторлық топта кері тәуелділікте болса, үшінші топ ол қайтадан жоғары сатыға көтеріледі.

1991 жылдан бері шетелдегі қазақтардың атамекенімен қайта қауышуы жаңа да тәуелсіз мемлекеттің алдында тұрған маңызды міндеттердің қатарында тұрды. Бұл орайда тікелей Елбасының қолдауымен мемлекеттік шаралардың жүзеге асып отырғанын «Егемен қазақстандықтар» назардан тыс қалдырмаған. Сондықтан «оралмандарды қолдау» белгісі баспасөздегі басым факторларға ие болып отыр.

Бірінші факторлық топтағы «одақты қайта қалпына келтіру», «өзара тиімді ынтымақтастық» және «көп сатылы экономика» белгілерінің кері тәуелділікте болуы бұл мәселелердің біздің қоғам үшін өзектілігін жоғалтуынан бұл тақырыптар аз қозғалады. Алтыншы топтағы «қауіпсіздік» белгісінің төменгі көрсеткіші қоғам үшін ұлттық не экономикалық қауіпсіздік қатерінің жоқтығы басты фактор деп санауға болады.

Ал екінші реттегі факторлық талдауға алынған «Жас қазақ» аптылығындағы белгілер. Бұл қатарда ең жоғары тура тәуелділіктегі біріншіден төртіншігі дейінгі топтар арасындағы «одақты қайта қалпына келтіру», «трансформация», «әскери қуат», «отандық өндірушіні қолдау», «әділдік», «қауіпсіздік», «реформизм», «аймақтық тұтастық», «ұжымшылдық», «азаматтық қоғам» сияқты мағыналық белгілер.

Яғни тәуелсіз апталықтың ақпараттық саясатындағы басым белгілерден байқалатыны, Қазақстанның басқа көрші ТМД елдерімен одаққа бірігуін, қоғамдағы әлеуметтік институттар мен құрылымдардың жаңаруы мен дамуын, аймақтағы тұтастық мәселесін, отандық өндірушілерді, әлеуметтік және саяси салалардағы әділдіктің шешілуін, елдегі реформалық саясатты, ұжымшылдыққа бірлесуді, азаматтық институттардың белсенді дамуын қолдауы деп санауға болады. Тәуелсіз басылымдағы «қазақ тілінің мәртебесі», «қайта өрлеу», «отансүйгіштік», «инвестиция», «қоғамдық келісім мен бірлік» сияқты мағыналық белгілердің сирей түсуі бұл мәселелердің газет үшін өзектілігі жоғалғанынан емес, сол тақырыптардағы айтылатын мәселелердің өзара тәуелсіз жеке дара қарастырылуында деп білуге болады.

Матрицалық факторлық талдау нәтижесі көрсеткендей, «Жас алаш» басылымындағы «демократия», «рухани құндылық», «халықаралық экономикалық қауымдастық», «көп сатылы экономика» белгілерінің басымдық танытуын басылымның ақпараттық нарықтағы ұстанған позициясынан деп санауға болады. Демократия белгісінің қоғамдық-саяси басылымдардың басты тақырыбы саналуын заңды құбылыс ретінде қарастырған жөн. Қоғамның «рухани құндылығы» ұлттық идея, рухани өнегілілік сияқты өлшемдермен айқындалатыны белгілі.

«Жас алаш» редакциясының қоғам дамуындағы «халықаралық экономикалық қауымдастық» сияқты маңызды факторды алға тартуын билікке қарсы оппонент бола тұрғанымен, оның мемлекеттің халықаралық деңгейде дамуын қолдауынан және сол бағытта ақпараттық саясат жүргізуінен деп тануға болады.

Республикалық басылымдағы «әлеуметтік тәртіп», «әйелдер мүддесі», «азаматтық қоғам құру», «реформизм», «қайта өрлеу», «салық саясаты», «егемендік», «дінаралық келісім», «тұрақтылық», «әлеуметтік кепілдік», «одақты қайта қалпына келтіру», «экономикалық тәуелсіздік», «әскери қуат», «әлеуметтік т.б. қақтығыстарды реттеу», «биліктің орталықсыздандырылуы», «бостандық», «жұмысшылар мен ауыл

еңбеккерлерінің мүддесі» сияқты 16 мағыналық белгінің қатарынан кері тәуелділікте болуы газеттегі материалдардың аталған тақырыптарды жариялауда бір-бірімен тәуелсіздігін білдіреді. Яғни бұл мағыналық белгілер әр қайсысы басылым материалдарында жеке-жеке қарастырылып, олар басқа белгілермен сәйкес аталмайтындығынан өте көп кері корреляциялық көрсеткіштерге ие болып отыр.

Қазақстандық ақпараттық кеңістіктегі әр тараптағы республикалық газеттердегі қоғамдағы «әлеуметтік т.б. қақтығыстарды реттеу» мәселесінің ортақ сәйкестікте болуы мәселенің қаншалықты өте жиі қозғалатындығын және осы тақырып төңірегіндегі проблемалы әңгіменің толассыз өрбуінен деп санауға болады. Ал елдегі «жеке меншік қатынастарын нығайту және жеке меншік иелерінің мүддесін қорғау» мәселесі де Елбасының өзі екпін салып отырған мүлікті жария ету шарасының, экономикалық одан әрі өрлеудің өзекті тетіктерінің біріне айналғаны мәлім. Сондай-ақ үш басылым арасындағы жоғары тура тәуелділіктегі «тұрақтылық», «реформизм», «әділдік», «ұжымшылдық» сияқты белгілердің факторлық жүктемесін былайша сипаттауға болады.

«Біз қоғамды басты ұлттық басымдықтар төңірегіне топтастыруға тиіспіз: олар, тыныштық, тұрақтылық және келісім», - дейді Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясының XIII-нші сессиясында сөйлеген сөзінде. Міне, Президент Н. Назарбаев «тұрақтылықты» Қазақстан қоғамындағы ең басты құндылық ретінде басым бағытын айқындап отыр. Осы орайда үш басылым арасындағы ортақ тура тәуелділіктің қаншалықты маңызы мен қоғамда атқарар рөлін атап өтуге болады.

Газет беттеріндегі «реформизм» мағыналық белгісінің барылығына бірдей өзара *сәйкестікте* болуының негізі мемлекеттік осы бағыттағы саясатының мығымдығынан деуге болады. Елбасы Н. Назарбаевтың «Демократиялық реформалар бағдарламасын әзірлеу және нақтылау жөніндегі» мемлекеттік комиссияның отырысында сөйлеген сөзінде: «Отан, Тәуелсіздік, Тұрақты даму», - деп ортақ ұран тастай отырып, елдегі реформалық саяси өзгерістер жайын баян етеді.

Үш басылымға бірдей ортақ тәуелділіктегі белгі - «әділдік» ұғымымен сәйкес келуі де бұл тақырыптың тәуелсіздік пен дербестік, егемендік аясында көшбасшылыққа ұмтылған Қазақстан қоғамы үшін де маңызды фактор саналады.

«Биліктің орталықсыздануы», «радикализм», «қайта өрлеу» сияқты мағыналық белгілердің кері байланысын, әрине, бұл газеттердің ұстанып отырған өзіндік ақпараттық позициялары тұрғысынан қарастыруға болады.

Автордың пайымынша, қоғамдағы ішінара демократиялық реформаларды өткізуге бағытталған шараларға билік пен оппозицияның өзіндік көзқарасы болатыны анық. Сол үшін де қоғамдағы әлеуметтік әлсіз топтардың өзінің әлеуметтік саяси жағдайын өзгертуге ұмтылысы, әрекеттегі саяси-мәдени қарым-қатынастарға сыни көзқарастағы және бұл жағдайды саяси және ұйымдастырушылық әрекеттермен өзгерту жайлы интелектуалдық топ өкілдерінің ұмтылысының мүдделер қайшылығы қай қоғамға болмасын тән үдеріс деп қарастырған жөн. Сол үшін де Қазақстан жағдайында, осынау қарама-қайшылықтағы мүдделер тоғысында БАҚ ақпарат тарату, насихат, үгіт жүргізу, сондай-ақ бұқараның саяси-мәдени сауатын арттыру мен тәрбиелейтін қуатты құралға айналып отыр.

Мемлекет пен бұқара арасындағы ашық та әділ, сенімді де пәрменді қарым-қатынастарды жетілдіру және бұқаралық коммуникация арналары көмегімен қоғамның одан әрі модернизациялануына ықпал етерлік саяси коммуникациялық процестерді дамыту мақсатында авторы отандық бұқаралық ақпарат құралдарындағы саяси коммуникация даму концепциясын ұсынып отыр (Қосымша В)

Қазақстандық БКҚ арналарының саяси позициясы мен баспасөз материалдарына жүргізілген қолданбалы зерттеулердің нәтижесін қорытындылай келе, мынадай тұжырымдарды ұсынылды:

1) БАҚ нарығында мемлекеттік БАҚ-тың шоғырлану процесі орын алуда, сондай-ақ мемлекеттік бұқаралық коммуникация құралдарындағы ақпараттардың берілу

әдістерімен қатар, олардың өңделуі, бұқараға жеткізу және ұсына білу әдістері жаңа сипатта дами бастады.

2) Әрбір БАҚ-тың өз аудиториясы мен қоғамдық сананы билеп-төстеуге ұмтылған саясаты қашан да елдегі саяси оқиғалармен қатар өрбіп отыруы, құрылтайшылары мен шығармашылық редакциялық топтың ұстанған позициясына қарай жаңа бағыт, жаңа сарындағы БАҚ-ты нарығы дүниеге әкелді.

3) Ақпараттық нарықта мемлекеттік сипаттағы БАҚ-пен қатар, оппозициялық, тәуелсіз және салалық сипаттағы БАҚ бәсекелестік алаңына шықты.

4) Қазақстан жаңашыл мемлекет, үлкен мүмкіндіктер елі, экономикалық игілікті қалыптастыру әрі сақтау жолында дамыған, демократиялық үрдістерді қабылдау, құндылықтарды ұстану және оларды жүзеге асырудағы мемлекеттік саясаты тұрақталған ел ретінде танылды;

5) Ұлттар мен этностарды біріктірген, дінаралық байланысты дамытқан зайырлы ел ретінде айқындалып отыр. Зерттеуде «медиадемократия» бұқаралық құбылыс ретінде қоғамдағы әрбір азамат пен әрбір таптың мүддесін білдіретін «ұлттық идеяны» айқындайтын, оның қазақстандық қоғамға тән ерекшелігін негіздейтін, саяси-әлеуметтік және экономикалық факторларды біріктіретін күрделі міндеттерді жүзеге асырушы механизм ретінде қарастырылды.

6) Қазақстан жағдайында медиадемократия билік пен бұқараның бірлігін, тұтастығын, үйлесімін айқындаушы ұлттық идея ретінде дамуы керек.